

TÜRKİYE’NİN ORTA VE YUKARI KIZILIRMAK HAVZASINDA FOLKLORİK UYGULAMALAR: AT HASTALIKLARI VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

The Folkloric Applications at the Upper and Middle Basin of Kızılırmak, Turkey: Horse Diseases and Treatment Methods

Çağrı Çağlar Sinmez¹

¹Assist. Prof., Erciyes University, Faculty of Veterinary Medicine, Dept. of History of Veterinary Medicine and Deontology

ÖZET

Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası değişik uygarlık kalıntılarının birbiriyle kucaklaştığı, Anadolu’nun en eski yerleşim alanlarından biridir. İlk çağlardan beri yerleşim alanı olan bu topraklar çağlar boyunca Hitit, Frig, Kimmer, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyetinde kalmış ve bu toplumların kültürel varlıklarından etkilenmiştir. Bunlara ek olarak XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya yerleşen Türklerin beraberlerinde getirdikleri kültür birikimleriyle bugünkü halk bilgilerinin temeli oluşturulmuştur.

Bu çalışmada, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası folkloru içerisinde yer alan cerrahi ve dâhili at hastalıkları ve tedavi yöntemlerine ait bilgilerin modern veteriner hekimliği uygulamaları, teknikleri ve yeni tedavi modelleri açısından komparatif bir yöntemle ele alınması; at hastalıklarında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli ilaç hammaddelerinden yola çıkılarak modern bilimin tedavi arayışlarına veri sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın materyalini, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası içerisinde kalan yörelerde yaşayan halk hekimliği uygulayıcıları, hayvancılıkla uğraşan kişiler ve veteriner hekimlerden oluşan 211 kaynak kişiden toplanan veriler oluşturmuştur. Veri toplama amacıyla folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili sorulardan oluşan “Bilgi Derleme Formu” kullanılmıştır. Elde edilen veriler sözlü, yazılı veya görsel olarak kayıt altına alınmıştır.

Çalışma ile dini-sihri tedaviler içerisinde, atın mezarlık etrafında gezdirilmesi ve sancı çubuklarının kullanımı; rasyonel tedavi kapsamında soğuk ya da sıcak su (hidroterapi), masaj, lavman, dağlama (kotarizasyon), tımar ve inhalasyon tedavilerinin; ampirik tedavi içerisinde ise toprağa-gübreye gömme, kastrasyon ve terletme (koşturma) gibi tedavi yöntemlerinin uygulandığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzasında at hastalıkları ve terapilerin folklorik veteriner hekimliği açısından zengin öğeler barındırdığı, bölgede at hastalıklarında uygulanan tedavi yöntemlerinin dinî-sihri, ampirik ve rasyonel nitelikler taşıdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: At hastalıkları; Folklorik veteriner hekimliği; Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası; Tedavi yöntemleri.

ABSTRACT

The Upper and Middle Basin of Kızılırmak located in Central Anatolia of Turkey is at the crossroads of several civilizations and it is also the oldest ancient historical settlement of all ages. These lands have been the oldest settlements from the first ages and they have been the reigns of Hittite, Phrygia, Cimmerian, Persian, Alexander, Roman and Byzantium Empires. Turks have settled down in Anatolia in the 11th century and they have brought their cultures and knowledge of animal husbandry, and all these have constituted the folkloric knowledge base of today.

Within the scope of this study, it is intended to create a comparative platform of discussion based on the still surviving knowledge of horse diseases and treatment methods all of which can be observed in folkloric literature of Upper and Middle Basin of Kızılırmak in terms of modern veterinary medicine practices and techniques as well as new treatment models; to build a new base for the new treatment searches especially by analysing the drug substances including herbal, animal and mineral-originated ingredients.

Material of study, the Upper and Middle Basin of Kızılırmak farmers in areas remaining in folk medicine practitioners, animal husbandry and veterinarians consisting of people from the collected data consisted of 211 resource persons. To collect data consisted of questions related folkloric veterinary medicine and animal husbandry on "the information collection form" was used. The data obtained in this way, writing, verbally or visually were recorded.

It has been determined that some methods of treatment were applied as in the following: horse being swindled around the cemetery and using of pain sticks in religious-magic treatments; hydrotherapy with cold or hot water, enema, massaging, grooming, cauterization, inhalation treatment as rational treatment; soil-fertilizer burial, castration, sweating (rush) in empirical treatment method.

As a result, it is concluded that horse diseases and treatments at the Upper and Middle Basin of Kızılırmak is rich in folkloric elements of folkloric veterinary medicine; treatment methods applied to the horse diseases at the region has some religious-magic, empirical and rational roots.

Keywords: Folkloric veterinary medicine; Horse diseases; Treatment methods; Upper and Middle Basin of Kızılırmak.

GİRİŞ

Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası (Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Yozgat, Sivas) değişik uygarlık kalıntılarının birbiriyle kucaklaştığı, Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biridir. İlk çağlardan beri yerleşim alanı olan bu topraklar çağlar boyunca Hitit, Frig, Kimmer, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyetinde kalmıştır. Dünya tarihinde en önemli ve güçlü atlı kavimlerden olan Türkler, Anadolu'ya XI. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başlamış, beraberlerinde getirdikleri kültür birikimleriyle birlikte hayvancılık gelenek ve yetiştiricilik bilgilerini de bu bölgeye taşıyarak, bugünkü halk bilgilerinin temelini oluşturmuştur.¹⁻⁵

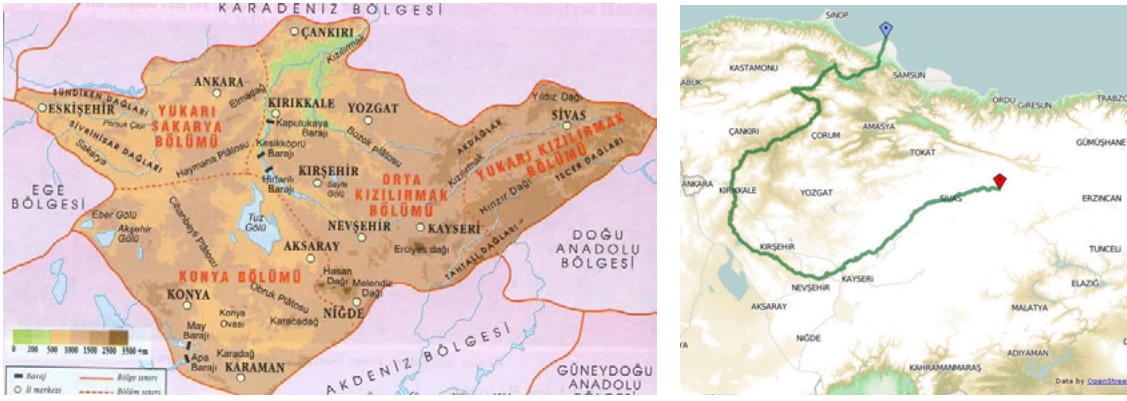
At; Türklerin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatlarında, inançlarında, edebiyatta, sanatta, folklorda, gelenek ve törenlerde, binicilikte, oyunlarda, bayramlarda yer alarak; güzelliği, asaleti, kuvveti, sürati, sabrı ve insancıl (dostluğu) özellikleriyle Türk kültür değerlerini yansıtan ve yaşatan bir varlıktır.⁶ Türk toplulukları içinde bir gelenek bağlamında yetiştirilen at, geçmişte ona özel meslek gruplarının oluştuğu, hastalıklarıyla ilgili kitapların yazılarak hayvan sağlığı alanında ortaya konulmuş temel kaynakların ana temasını oluşturan değerli ve vazgeçilmez bir unsurdur.⁷ Türkler Anadolu'ya geldikten sonra değerli atların yetiştirilmesi ve bakımıyla ilgili "baytarnameler", süvarilerin binicilik eğitimleriyle ilgili "furusiyeler" ve silahşorluk üzerine çeşitli eserler yazmışlardır. Türk topluluklarının İslamiyet'ten önceki dönemlerde baytarname niteliğinde eserler yazdığı veya söylediği henüz tespit edilememiştir. Baytarnameler'de at seçimi, atın güzel ve kötü huyları, savaşta, binişte ve yükte nitelikleri etraflıca anlatılmaktadır.^{8,9} Modern okullar açılincaya kadar, hayvanların tedavileri, bu eski bilgi ve deneyime dayanan hekimlik usulleri ile gelenek ve göreneklere dayalı halk bilgilerinin içeren baytarnameler ile sürdürülmüştür.¹⁰ Bu süreçte, İslamiyet öncesi atalar kültürü, tabiat kültürü ve şamanlık gibi eski inançlar yeni inanç örgüsü altında devam etmiştir.¹¹

Çalışmamızda, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası folkloru içerisinde yer alan at hastalıkları ve tedavi yöntemlerine ait bilgilerin modern veteriner hekimliği uygulamaları açısından komparatif bir yöntemle ele alınması; at hastalıklarında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli ilaç hammaddelerinden yola çıkılarak modern bilimin tedavi arayışlarına ve kökleri geçmişe uzanan tedavi yöntemlerinin retrospektif yöntemle değerlendirilerek Türk Halk Kültürü ile veteriner hekimliği tarihine veri sağlanması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın gerecini; Orta Kızılırmak Havzası'ndan Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir ve Yozgat illeri ile Yukarı Kızılırmak Havzası'nda (Resim 1a,b) yaşayan halk hekimliği uygulayıcıları, hayvancılıkla uğraşan kişiler ve veteriner hekimlerden oluşan 211 kaynak kişiden 14 Şubat 2009 – 02 Ekim 2012 arasında toplanan veriler oluşturmuştur. Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir ve Yozgat illerinin Orta Kızılırmak Havzasında kapsadığı coğrafi alanın büyüklüğü düşünüldüğünde Orta Kızılırmak Havzasını tanımladığı ve bu illerin sosyo-kültürel yapısının Niğde-Nevşehir yöresine benzediği göz önünde bulundurularak Niğde ve Nevşehir illeri araştırma kapsamında değerlendirilmemiştir.

Veri toplama amacıyla folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili sorulardan oluşan “Bilgi Derleme Formu” kullanılmıştır. Bu form ile elde edilen veriler sözlü, yazılı veya görsel olarak kayıt altına alınmıştır. Bilgi edinilen kaynak kişiler (KK) bulgular kısmında metin içinde yer alma sıralarına göre parantez içinde üst indis şeklinde gösterilmiştir.

Resim 1a,b. Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası

Çalışma kapsamında, at hastalıkları ve tedavileri konusunda derlenen bilgilerden hastalıklarla ilgili olanlar “cerrahi hastalıklar” ile “dâhili hastalıklar” başlıkları altında ve tedavileri ise “dini-sihri”, “ampirik” ve “rasyonel” tedaviler başlıkları altında incelenerek değerlendirilmiştir.

BULGULAR

1. CERRAHİ HASTALIKLAR

a. Burkulma

Atın ayak burkulmasında ökçenin altındaki boşluğa madeni para konulur. (KK:1-13)

b. Mıh Değmesi

At, yavaşa ile zapt-ı rapt altına alınarak nal sökölür ve mıhın battığı yer yonacak (bir çeşit nalbant bıçağı) ile kazınarak temizlenir. Yontulan yere çam katranı kaynatılarak yapıştırılır ve keçe ya da pamuk ile kapatılır. At düz bir zemine bağlanarak dinlendirilir. Tereyağı ve çam sakızı karıştırılarak yara iyileşinceye kadar sürülür. (KK: 14-24)

c. Sivri Cisim Batmaları (Vulnerationes Ungulae)

Ayak yıkanıp temizlendikten sonra batan cisim veya battığı yer görülür. Batan sivri cisim kerpetenle çıkartıldıktan sonra taban ve çataldaki ayrılmış tırnak tabakası yonacak ve diğer aletler ile kesilip uzaklaştırılır (Resim 2). Oluşan yaraya katran, sarımsaklı tuz, göztaş veya tentürdiyot gibi solüsyonlar sürülerek keçe parçası ile kapatılır. Hayvan, saman serpilmiş yumuşak altlıklı bir yerde dinlendirilir. (KK: 14, 25-32)

Resim 2. Soldan sağa: Ayak tutma ve bağlama ipi, Yavaşa, Tırnak kesme tokmağı, Tırnak kesme bıçağı, Çivi kerpeten, Tırnak kesme kerpeteni, Yonacıklar, Çekiçler, Tırnak törpüsü

d. Myozitis

Bölgede çok çalıştırılan veya uzun süre binilmeyen atlarda görülen bu hastalıkta hamlayan ata “hamat” denilir. Tedavide, bacakları tutulan atlar diz ve topuk eklemlerine kadar derin su içinde gezdirilir ya da hayvanın dört bacağına soğuk su dökülerek tuzlu su ile bacaklar, ayaklar ve kalça bölgesine masaj uygulanır. At bir hafta boyunca çalıştırılmadan dinlendirilir. (KK: 14, 26, 33-40)

e. Eparven

“Karakuş” olarak adlandırılır. Hastalık, ağır yük taşıyan atlarda şekillenir. Atların bu hastalığında atın ayağı veya hastalığın bulunduğu bölge kızgın demirle dağlanır. Gün boyu atın şiş olan bölgesi sıcak suyla ovulur ve katran sürülür. (KK: 41-52)

f. Apse (Abscess)

Tereyağı, kül (bez, çaput külü) ile karıştırılır ve şiş olan bölgeye sürülür. Çam katranı apsenin üzerine sarılır. (KK: 14, 26, 33, 53-61)

g. Dermatitis Madidans

Bukağılık çukurluğu derisinin hastalığına “bıcalgan” adı verilir. Hastalığa gübre ile bulaşık zemin ve çamur neden olur. (KK: 3, 62-69) Tedavide, katran, çam sakızı, gres yağı veya tereyağı kullanılır. Çam sakızı, bal mumu ve tereyağı merhem haline getirilerek sürülür. Hastalıklı bölge sabunlu ılık suyla yıkanır ve sirke ile pansumanlar yapılır. Deride oluşan sıyrıklar tuzlu su ile yıkanır. (KK: 70-75)

h. Ödem (Oedema)

Atın altına kor halinde odun közü konulur. Kurumuş koyun gaitası sıcak odun közünün üstüne atılır. Yanan gübrenin üstüne biraz su dökülür. Oluşan sıcak buhar ile atın göğüs bölgesi dağlanır. (KK: 23) Atın arka ayaklarında, bileklerdeki şişliğe ise “tavla şişi” adı verilir. At, gezdirilir ve ayakları soğuk suyla yıkanır. (KK: 14, 35, 76-93)

i. Cidago Fistülü (Talpa)

Koşum takımlarının uyumsuzluğu ve terlemelerden kaynaklanan bu hastalık, genellikle yaşlı atlarda görülür. Tedavide, cidagonun irinleşen kısmı delinir, bıçakla şiş kısmı alınır ve tuz basılır. Çürümüş ağaç kabuğu toz haline getirilerek yaraya dökülür. (KK: 77-79, 94-103)

j. At Frengisi (Dourine)

“Sıraca” olarak tanınır. Tedavi olarak, atın yüzündeki bir damar veya vücudunda çıkan çiban bir kükürtle yakılır. At, kafasına kadar toprağa gömülür. Aygırın yumurtaları şişince kastre edilir. (KK: 14, 26, 33, 53, 104-108)

k. İdrar Tutukluğu (Dysuria)

“Sidikliği durmak”, “işeyememe” gibi adlarla anılan bir hastalıktır. (KK: 109-116) Hayvan belini çukurlaştırır ve gerilme görünümündedir. İdrar damla biçiminde veya az çıkar. Hayvan arka ayaklarını yere vurur ya da sürekli ayaklarını oynatır. Ayrik otu bir litre suda kaynatılarak suyu içirilir. (KK: 26) Atın “çavanına” (prepisyum) bit sokulur. (KK: 1, 117)

2. DÂHİLİ HASTALIKLAR

a. Ağız Yangısı (Stomatitis)

Atların üst kesici dişlerinin arka tarafındaki damak kısmında bulunan şişliklerin oluşturduğu hastalığa “damak” adı verilir. Hayvanın üst damağında şişlik ve kabarıklık vardır. Dişleriyle yemini almada, özellikle arpa yemede zorlanır. (KK: 118-131)

Şiş kısımlar “eğdi”, “adi” denilen demirden yapılan orak şeklinde bir bıçakla kesilerek kanatılır ve üzerine tuz basılır. Çuvaldızla üst damaktan pis kan akıtılır ve kanayan yere tuz basılır. (KK: 132) Bu işlemin sonucunda yem yemeyen atların iştahı artar. Dilin alt damarına bıçakla kesik atılarak kanatma işlemi yapılır. (KK: 78, 133-138)

b. Diş Eti Yangısı (Gingivitis)

Tedavi olarak, diş etleri parmakla ya da küt bir bıçakla kanatılır. Tuz, şap ve bal karıştırılıp balçık haline getirilerek diş etlerine sürülür. Bu tedaviye, diş etleri iyileşinceye kadar devam edilir. Tuz ile sirke karıştırılıp ağız gargara şeklinde yıkanır. (KK: 14, 139-140)

c. Arpalama (Laminitis)

Atların, yorgunken fazla taneli yem yemesi sonucu oluşur. Hastalanan at dizleri üstüne çöker, “debil dübü” (dengesiz) şekilde yürür. (KK: 23) Hastalığın bu şekline “ayağa oturma” (laminitis formu) denir. At, bir akarsuya ya da soğuk suya sokulur. (KK: 14, 23, 26, 33, 53)

d. Sancıyla Seyreden Hastalıklar

Sancılanan at, mezarlık etrafında dolaştırılır. Baş ve boynu dışarıda kalacak şekilde kuru gübreye gömülür. Kulağı kesilerek kan akıtılır. Atta sancı olduğunda koşturularak terletilir. Ata ağız yoluyla kesme şeker yedirilir veya rakı içirilir. Beline çul kuşatılarak sıcak tutulur. (KK: 23) Soğanın içi oyularak içine kırmızıbiber ve tuz konularak atın anüsünden sokulur. (KK: 141-142) Ata insan idrarı içirilir. (KK: 143) Hortum yardımıyla sabunlu su ile atın rektumuna lavman yapılır. Eğer bir dini bayramın ilk günü cuma gününe rast gelirse, camide iki hutbe okutulur. Bu rastlantı kutsal sayılır ve sancı ağacından (erik, iğde, kuşburnu) koparılan bir çubuğa camide hutbeyle beraber dua okunur. At, hastalandığında bu çubuk ile hayvanın karın altına vurularak sancısının geçeceğine inanılır. (KK: 144-147)

e. Çon Hastalığı

At kafasını havaya kaldıramaz. Halsiz ve iştahsız bir durumdadır. Tedavide, atın alnı bir bıçakla ensize edilerek kan akıtılır. Oluşan yaraya tuz basılır. Bu işleme “çon yarması” adı verilir. (KK: 14-15, 53)

f. Karlangıç Hastalığı

Hayvanın dilinin altında siyah renkli et şeklinde kan toplanmış, atın kafası, göz ve anüsü şişmiştir. Gözlerinden yaş, ağız ve burnundan salya akar. (KK: 148-152)

Dilin altına kesikler atılarak, kan akıtılır ya da alt azı dişlerinin arkasındaki damak mukozası bıçakla kanatılır. (KK: 153-154) Yem olarak arpa yedirilir. (KK: 16) Karlangıç kuşu yuvasından toprak alınır ve suyla karıştırılarak kesik atılan atın dilinin altına sürülür. (KK: 14, 44, 140, 155-156)

g. Ruam (Malleus)

Ruam hastalığında gözlerde çapaklanma olur. Hayvanın boğazının altında şişlikler oluşur, burnundan akıntılar gelir. Gözler soğuk suyla yıkanır. At başka bir yere alınarak sürüden ayrılır. (KK: 14, 89-91, 157-162)

h. Su Sakağısı (Gourme, Adenitis Equorum)

“Sakağı”, “sahavu”, “güneş hastalığı” olarak bilinir. Bu ismin verilmesi güneşin altında iken atın burnundan “sümük” (mukus) gelmesindedir. At harıl harıl öter. Burnundan irinli bir akıntı gelir. (KK: 14, 151, 157-158, 160, 162-174)

Tedavide, atlara arpa ya da haşlanmış “hedik” (buğday) buharıyla inhalasyon yaptırılır. Inhalasyon sonucunda hayvanın boğazı yumuşar ve burnundan büyük cerahatler gelir. Bu uygulama her gün sabah-akşam olmak üzere bir hafta tekrar edilir. Atın kulaklarına nohut büyüklüğünde katı tereyağı atılır. Sabaha kadar içerde kalan bu tereyağı eriyerek burundan cerahati söker. Tereyağı kulaktan üst solunum yollarına giderek içerdeki cerahati, irini akıtır. (KK: 23) Ağıllarda bulunan koyun gaitaları ateşte ısıtılır, atın altına konarak hayvanın sıcak tutulması sağlanır ve buharıyla da atın burnundan cerahatler dökülür. (KK: 14, 157-158, 175-178) Kırmızıbiber ve tuz, ağız yoluyla içirilmek veya burundan üflenmek suretiyle tedavide kullanılmaktadır. (KK: 179-180) Odunun közü suyun içine atılır ve buharı ile hayvanın burnuna buğu yapılır. (KK: 178, 181-182)

i. Amfizem (Emphysema)

“Soluğan”, “ince soluğan” olarak adlandırılır. Yaşlı atlarda ve koşum işlerinde kullanılan hayvanlarda görülür. Hayvanda derin solunum, inlemeli öksürük ve burundan iki taraflı mukus akıntısı vardır. At karnını döver, hırıltılı soluk alıp verir. (KK: 23, 183) Kaynatılmış buğday ya da arpa bir bez torbaya (Resim 3) konur ve atın kafasına bağlanmak suretiyle buharının solunması sağlanır. “Genzi” (üst solunum yolu) açılan hayvan iyileşir. (KK: 14, 181, 184-185)

Resim 3. Inhalasyon tedavisinde kullanılan bez torba

j. Öksürükle Seyreden Hastalıklar

Atlarda öksürükle seyreden hastalıklarda, samanın içine serpilten naftalinin bir çulla atın kafasına bağlanarak solunması sağlanır. (KK: 14, 158, 186-189)

k. İç ve Dış Paraziter Hastalıklar

İç parazitlerle mücadelede, söğüt yaprağı yedirilir. Acı turp, gaz yağı ve zeytinyağı karışımı içirilir. Uyuz hastalığında, kükürlü toprakla hayvanın vücudu yıkanır. At sineğinden korunmak için tımar işlemi yapılır, atın üzerine su dökülür. Atlar, “çağnamak” adı verilen yöntemle toprakta veya küldü yuvarlanarak bit ve pirelerini temizlerler. (KK: 190-193)

Bazı at sahipleri tarafından “it ağrısı” olarak bilinen (KK: 194) kızıl kurt hastalığında, sancılanan atlara “kızıl kurt tuttu” denilir. Çok yorgun ve terli iken su içen atlarda aniden görülür. Hayvanın kulakları ve burnu soğur. (KK: 17, 26, 195-204) Kurtların düşmesi için rektuma DDT (Dikloro Difenol Trikloroethan) ile su karıştırılarak sürülür. (KK: 205-209) Atın burnundaki kemik çıkarılır ve karın altındaki damardan kan akıtılır. (KK: 1, 210-211)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma sonuçlarına göre, dini-sihri tedaviler içerisinde, atın mezarlık etrafında gezdirilmesi ve sancı çubuklarının kullanımı; rasyonel tedavi kapsamında soğuk ya da sıcak su (hidroterapi), masaj, lavman, dağlama (kotarizasyon), tımar ve inhalasyon tedavilerinin; ampirik tedavi içerisinde ise toprağa-gübreye gömme, kastrasyon ve terletme (koşturma) gibi tedavi yöntemlerinin uygulandığı belirlenmiştir. Bu hastalıklar ve tedavi yöntemlerinin literatürdeki kullanımları ise *Tablo 1* ve *Tablo 2*'de sunulmuştur.

Çalışmada, at hastalıklarının tedavisinde tereyağı, çam sakızı, katran, ayrık otu, ağaç kabuğu, zeytinyağı, sarımsak, sirke, soğan, şeker, kırmızıbiber, acı turp, söğüt yaprağı gibi bitkisel; göztaşı, tuz, gres yağı, DDT, gaz yağı, şap, kükürt, sabun, tentürdiyot gibi madensel; bal, bal mumu ve tereyağı gibi hayvansal ilaç hammaddesi sayılabilecek maddelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Atların sancı tedavisinde; XVII. yüzyıla ait olan bir baytarnamede atların üzerine kalın bir çul örtülüp terleyinceye kadar koşturulduğu, sabun, zeytinyağı ya da bezir yağıyla kayganlaştırılan elin rektumdan sokulup bağırsak içeriğinin çıkarıldığı, soğan suyu ve insan idrarının burun veya ağız yoluyla ata verildiğinden¹² bahsedilmektedir. Çin kaynaklarında; cenaze törenlerinde Göktürklerin cenaze çadırının etrafında at üzerinde yedi defa dolaştıkları¹³, Osmanlı Devleti döneminde hastalanan atların dertlerine deva bulunması amacıyla II. Genç Osman'ın Üsküdar'daki Kavak Sarayı'nın avlusuna defnettirdiği ve zamanla at evliyasına dönüşen “Sisli Kır” isimindeki atına ziyarete götürüldükleri¹⁴ ve XIX. yüzyıl ortalarında atların hafif koliklerinde terleyinceye kadar koşturulduğu, sonra üzeri örtülerek teri kuruyuncaya kadar yürütüldüğü¹⁵ bildirilmektedir. Türk folklorunda ağaç kültüne göre ağaçlardan yağmur duası, çabuk evlenme ve hastalıkların sağaltımı (sancı çubukları) gibi nedenlerle medet umulmaktadır.^{11,16} Anadolu'daki birçok folklor araştırmacısı¹⁷⁻²⁰, hazımsızlık sancılarında yumuşatıcı, kayganlaştırıcı, sürgüt etkili ilaçlar ile sancı çubuklarının kullanıldığını belirtmektedir. Çalışma sonuçlarına göre; baytarname ve Anadolu'daki folklorik uygulamalara benzer şekilde Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası folklorunda sancı ile seyreden hastalıklarda dini-sihri ve ampirik tedavi yöntemlerinin güncelliğini koruyarak devam ettiği ve atalar kültü ile ağaç kültü kalıntılarının hâlâ yaşatıldığı söylenebilir.

Divan-ı Lügat-İt-Türk'te, Gurm hastalığının “senğregü” adıyla tanımlandığı²¹; Karaçay Malkar Türklerinin “sakau” ve “sakağı”yı kullandığı²²; Anadolu'da atlarda burun akıntısıyla seyreden hastalığa “sakağı” ya da “sakağı” adı verildiği¹⁸; Aşağı Fırat Havzası folklorunda bu hastalığın “sakağı”, “mangahu” veya “mangavu” adlarıyla anıldığı ve tedavisinde samanın suda haşlanıp yem torbasına konularak hayvanın boynuna asıldığı²³; Kırgız folklorunda da sakağı hastalığının “Sakoo/sakağı” olarak bilindiği¹⁷ bildirilmektedir. Çalışmada, Gurm tedavisinde tespit edilen folklorik uygulamaların genel olarak ampirik özellikte olmasına karşın atlara arpa ve buğday inhalasyonlarının destekleyici tedaviye örnek olabileceği, Türk ve Kırgız folklor araştırma sonuçlarına benzer şekilde, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası folklorunda kullanılan “sakağı” isminin Divan-ı Lügat-İt-Türk'teki “senğregü” isminden köken aldığı ve hemen hemen bütün Türk dünyasında benzer isimler altında kullanıldığı ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzasında at hastalıkları ve tedavilerin folklorik veteriner hekimliği açısından zengin öğeler barındırdığı; bölgede at hastalıklarında uygulanan tedavi yöntemlerinin dinî-sihri, ampirik ve rasyonel nitelik taşıdığı söylenebilir.

BİLGİ: Bu çalışma, 21-23 Mayıs 2014 tarihlerinde Samsun'da düzenlenen IV. Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu'nda poster bildiri olarak sunulmuş ve Bildiri Özetleri Kitabı'nın 427-430. sayfalarında özet metin olarak basılmıştır. 09202014 numaralı "Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma" başlıklı Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma projesi ve V-006 numaralı "Sivas Yöresinde Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma" başlıklı Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma projelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

TEŞEKKÜR: Desteklerini esirgemeyen başta değerli hocam Sayın Prof. Dr. Aşkın Yaşar'a ve Yrd. Doç. Dr. Ali Yiğit'e teşekkür ederim.

Tablo 1. Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası Folklorunda Atların Cerrahi Hastalıkları ve Tedavi Yöntemlerinin Literatürdeki Kullanımları

CERRAHİ HASTALIKLAR	TEDAVİ YÖNTEMLERİ	LİTERATÜRDE KULLANIMI
Mih Değmesi	Mihın battığı yer yonacak ile kazınarak temizlenir. Çam katranı, çam sakızı ve tereyağı sürülerek ayak keçe ya da pamuk ile sargıya alınır.	Çam sakızı (Terebinthina pinaceae L.) ve katranı (Pix liquida) antiseptik özellikte haricen kullanılır. ²⁴⁻²⁶ Uygulamanın rasyonel olduğu söylenebilir.
Sivri Cisim Batmaları (Vulnerationes Ungulae)	Batan sivri cisim kerpetenle çıkartılır. Taban ve çataldaki ayrılmış tırnak tabakası yonacak ile kesilip uzaklaştırılır. Oluşan yaraya katran, sarımsaklı tuz, göztaşu veya tentürdiyot gibi solüsyonlar sürülerek keçe parçası ile sargı edilir.	Katran, sarımsak, tuz, göztaşu (CuSO ₄) ve tentürdiyot antiseptik özelliktedir. ^{24,25} Uygulamaların rasyonel olduğu söylenebilir.
Myozitis (Hamat)*	Atlar diz ve topuk eklemlerine kadar derin su içinde gezdirilir ya da hayvanın dört bacağına soğuk su dökülür ve tuzlu su ile bacaklar, ayaklar ve kalça bölgesine masaj uygulanır.	Uygulamaların ampirik özellikte olmasına karşın soğuk ve tuzlu su masajının rasyonel bir tedavi yöntemi olabileceği düşünülebilir.
Eparven (Karakuş)*	Atın ayağı veya hastalığın bulunduğu bölge kızgın demirle dağlanır. Gün boyu atın şiş olan bölgesi sıcak suyla ovulur ve katran sürülür.	Tedavide, koterizasyon, rezolitif pomat ve vezikatuvur ilaçlar uygulamak yarar sağlar. ²⁷ Uygulamaların rasyonel olduğu söylenebilir.
Apse (Abscess)	Tereyağı, kül veya çam katranı sargı şeklinde uygulanır.	Çam katranı antiseptik ve rezolatif etkilidir. ²⁶ Uygulamaların ampirik ve rasyonel özellikler içerdiği söylenebilir.
Dermatitis Madidans (Bıcılğan)*	Katran, çam sakızı, gres yağı, tereyağı veya bal mumu merhem şeklinde hastalıklı bölgeye sürülür.	Uygulamaların ampirik ve rasyonel özellikler içerdiği söylenebilir.
Cidago Fistülü	Cidagonun irinleşen kısmı bıçakla delinir, tuz ve çürümüş meşe kabuğu toz haline getirilerek yaraya dökülür.	Tedavide, küretaj ve fistül drenajı yapılır. ²⁷ Meşe kabuğu, yapısındaki tanenlerden dolayı astrenjan etkilidir. ²⁶ Uygulamaların rasyonel olduğu ileri sürülebilir.
At Frengisi (Sıraca)*	Atın yüzündeki bir damar veya vücudunda çıkan çıbanlar bir kükürtle yakılır. At, kafasına kadar toprağa gömülür. Aygırın yumurtalıkları kastre edilir.	Uygulamaların ampirik özellikte olduğu söylenebilir.
İdrar Tutukluğu (Sidikliği durmak, işeyememe)*	Ayrık otu bir litre suda kaynatılarak suyu içirilir.	Ayrık otu (Agropyrum repens L.), diüretik, sürgüt ve antibakteriyel etkilidir. ^{26,28} Uygulamanın rasyonel olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 2. Orta ve Yukarı Kızılırmak Havzası Folklorunda Atların Dâhili Hastalıkları ve Tedavi Yöntemlerinin Literatürdeki Kullanımları

DÂHİLİ HASTALIKLAR	TEDAVİ YÖNTEMLERİ	LİTERATÜRDE KULLANIMI
Ağız Yangısı (Damak)*	Çuvaldızla atın üst damağından pis kan akıtılır ve kanayan yere tuz basılır. Dilin alt damarına bıçakla kesik atılarak kanatma işlemi yapılır.	Kanatma (hacamat) ile diş etlerinin hiperemisinde faydalı sonuçlar alınır. ²⁹ Uygulama kısmen rasyonel sayılabilir.
Diş Eti Yangısı (Gingivitis)	Diş etleri parmakla ya da küt bir bıçakla kanatılır. Tuz, şap ve bal karışımı diş etlerine sürülür. Bu tedaviye diş etleri iyileşinceye kadar devam edilir. Tuz ile sirke karıştırılıp atın ağız gargara şeklinde yıkanır.	Tuz, sirke, şap (Allumen L.) ve bal antiseptik, yara iyileştirici özelliindedir. ^{25,30,31} Uygulamalar rasyonel sayılabilir.
Arpalama* (Laminitis)	At, bir akarsuya ya da soğuk suya sokulur.	Modern hekimlikte lokal sağaltım olarak uygulanan soğuk su ³² yangının iyileşmesinde yardımcıdır. ^{33,34} Uygulamanın rasyonel nitelik taşıdığı söylenebilir.
Çon* Hastalığı	Atın alını bir bıçakla ensize edilerek kan akıtılır. Oluşan yaraya tuz basılır. Bu işleme "çon yarması" adı verilir.	Uygulamaların ampirik özellikte olduğu söylenebilir.
Karlangıç* Hastalığı	Dilin altına kesikler atılarak, kan akıtılır ya da alt azı dişlerinin arkasındaki damak mukozası bıçakla kanatılır.	Uygulamaların ampirik özellikte olduğu söylenebilir.
Su Sakağısı (Gourme) (Sakağı, sahavu)*	Kaynatılmış arpa, buğday veya odun közü buharı inhalasyonu yapılır. Atın kulaklarına nohut büyüklüğünde katı tereyağı atılır. Sabaha kadar içerde kalan bu tereyağı eriyerek burundan cerahati söker. Ağıllarda bulunan koyun gaitaları ateşte ısıtılır ve atın altına konarak hayvanın sıcak tutulması sağlanır. Kırmızıbiber ve tuz, ağız yoluyla içirilir veya burundan üflenir.	Uygulamaların genel olarak ampirik özellikte olmasına karşın atlara arpa, buğday inhalasyonlarının destekleyici tedaviye örnek olabileceği ileri sürülebilir.
Amfizem (Emphysema) (Soluğan)*	Kaynatılmış buğday ya da arpa bir bez torbaya konarak atın kafasına bağlanmak suretiyle buharının solunması sağlanır.	Uygulamanın genel olarak ampirik özellikte olmasına karşın atlara arpa, buğday inhalasyonlarının destekleyici tedaviye örnek olabileceği ileri sürülebilir.
Öksürükle Seyreden Hastalıklar	Samanın içine serpilen naftalin, bir çulla atın kafasına bağlanarak solunması sağlanır.	Uygulamanın ampirik özellikte olduğu söylenebilir.
İç ve Dış Paraziter Hastalıklar	İç parazitlerle mücadelede, söğüt yaprağı yedirilir. Acı turp, gaz yağı ve zeytinyağı karışımı içirilir. Uyuz hastalığında, kükürtlü toprakla hayvanın vücudu yıkanır. At sineğinden korunmak için tımar işlemi yapılır.	Söğüt dallarının yapısındaki tanenler doğrudan antiparaziter etkileri ile sindirim kanalı parazitlerinin larval gelişimini engelleyici özelliindedir. ³⁵ Kükürt, deride sülfür, alkalik disülfür ve pentationik asit şekline geçerek antiparaziter ve fungusit etki göstermektedir. ²⁵ Uygulamaların rasyonel olduğu söylenebilir.

*At hastalıklarına verilen yöresel isimler

KAYNAKLAR

1. Batu S. Sümer ve Etilerde ziraat ve hayvancılık. Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından:50, 1939; s.31.
2. Dinçer F. Türk folklorunda veteriner hekimliğin yazılı kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi, G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1982, s.124.
3. Çetin İ. Gök-Türk Kitabelerinde isimleri geçen hayvanlar. G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu-Basımevi, Ankara, 1986; s.123.
4. Kutlu M. Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık. Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 84, Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi: 4, Sevinç Matbaası, 1987, s.3-114.
5. Artun E. Türk halkbilimi. Bayrak Matbaası, İstanbul, 2005, s.13-181.
6. Kafesoğlu İ. Türk millî kültürü. Ötüken Yayınları, Ankara, 1997, s.31.
7. Arabacı A. Köroğlu Destanı'nda "seyislik, sınıçlık, sayapkerlik" ve günümüz Kırgızistan'ındaki uygulamaları. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bıшкеk, 2013, xxv+561.
8. Şen M. Baytarnameler. Türk kültüründe at ve çağdaş atçılık, Gürsoy-Naskali, E. (Haz.). Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul, 1995, s.190.
9. Dinçer F, Yaşar A. Türklerde atçılık ve binicilik tarihi. Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III, Yıl:8, Sayı:45, 2002, s.312-313.
10. Dilgimen H. Veteriner hekimliği tarihi. Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1947; s.63-127.
11. Ocak AY. Alevi ve bektaşî inançlarının İslam öncesi temleri. İstanbul, 2000; s.53.
12. Özen A, Taşkın Ü. Baytarname-i Kenan Efendi, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2010, 281s.
13. İnan A. Tarihte ve bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s.177.
14. Bardakçı M. İnsanın evliyası olurda atın evliyası olmaz mı? Başlıklı 25 Ağustos 2009 tarihli yazı (internet). Erişim: <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/221081-insanin-evliyasi-olur-da-atin-evliyasi-olmaz-mi>. Erişim tarihi: 07.02.2014.
15. Godlewsky and Sommer. Über die tierheilkunde in der Turkei. Magazin f.d. ges. Tierheilkunde, 12İ: 465-500, Çev. Nihal Erk. 1972, Türkiye'de veteriner hekimlik (19.Yüzyıl Ortalarında). Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınlarından:281, Çalışmalar:183, Ankara, 1846; s.11-5.
16. Tanyu H. Türklerde ağaçla ilgili inançlar. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, MFAD Yayınları: 17, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976; s.129.
17. Salman M. Halk hekimliği ve halk veterinerliği. Milli Kültür Araştırmaları: VII, Ulus Basımevi, Ankara, 1948, s.72.
18. Dinçer F. Türk folklorunda veteriner hekimliği üzerine araştırmalar. Ankara, Ankara Üniversitesi (Doktora Tezi), 1967; 61s.
19. Yerlikaya H. Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2002, 8(2):133-136.
20. Yaşar A, Sinmez ÇÇ, Aslım G. İç Anadolu Bölgesi Konya Bölümünde (Aksaray, Karaman ve Konya) folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma. 1120 428 no'lu TÜBİTAK-TOVAG Projesi, 2013, Konya, XI+148.
21. Kaşgarlı Mahmut. Divanı Lügat-İt-Türk tercümesi. Çev. Besim Atalay, C.I, Ankara, T.T.K. Basım Evi, 1985; s.35-519.
22. Karça R, Koşay HZ. Karaçay-Malkar Türklerinde hayvancılık ve bununla ilgili gelenekler. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954; s.77-83.
23. Yüksel E. Aşağı Fırat Havzasında veteriner hekimliği folkloru Üzerine araştırmalar. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (doktora tezi), 2012, Elazığ, X+180.
24. Baytop T. Türkiye'de bitkiler ile tedavi (geçmişte ve bugün). II Baskı, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 1999, 338s.
25. Erdemir AD. Şifalı bitkiler (doğal ilaçlarla geleneksel tedaviler). 3.Basım, Alfa Yayınları: 928, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2007; 472s.
26. Kaya S. Tıbbi botanik ve tıbbi bitkiler. Ankara, Medisan Yayın Serisi: 68, 2008, s.69-232.
27. Samsar E, Akın F. Özel cerrahi. Medipres Yayınları, Ankara, 2002; s.206-432.
28. Wynn SG, Fougere BJ. Veterinary herbal medicine, veterinary clinical uses of medicinal plants. Mosby Elsevier, St. Louis, Missouri, USA. 2007, p.556-57.
29. Hayri SO. Sıhhat hazinesi (bitki, maden ve canlı hayvanların özellikleri ve bunlardan yapılan tedavi usulleri). Bahar Yayınevi, İstanbul, 1971; s.25.
30. Çelimli N. Veteriner hekimlikte yara sağaltımında bal kullanımı. Veteriner Cerrahi Dergisi, 2004, 10 (3-4), 73-77.
31. Durusoy Ç, Ulusal BG. Dermatolojide bitkisel tedavi-fitoterapi. Türk Dermatoloji Dergisi, Publishing House Yayınevi, 2007; 1(2): 48.
32. Yavru N, Özkan K, Elma E. Ayak hastalıkları ve ortopedi. S.Ü Veteriner Fakültesi Yayın Ünitesi, 1990, s.151.
33. Andrew W, et al. Distal limb cryotherapy for the prevention of acute laminitis. Clinical Techniques in Equine Practice, 2004,3:64-70.
34. Anderson M. Water helps condition and heal bodies. What can it do for your cutting horse. Hydrotherapy Options, cutting horse chatter, January, 2009, p.88.
35. Aydın SA, Üstün F. Tanenler I kimyasal yapıları, farmakolojik etkileri, analiz yöntemleri. İstanbul Üniversitesi Vet. Fak. Derg., 2007, 33(1): 21-31.

KAYNAK KİŞİLER (KK) LİSTESİ

Kaynak Kişi Numarası	Adı Soyadı	Yaşadığı Yer	Görüşme Tarihi
Kaynak Kişi 1	Zeki Öksüz	Deliilyas Beldesi, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 2	Yusuf Kaynarçınar	Bahçeici Köyü, Gürün İlçesi, Sivas	14.05.2012
Kaynak Kişi 3	Orhan Şahin	Gemerek İlçesi, Sivas	30.04.2012
Kaynak Kişi 4	Sait Öztoprak	Mengensofular Köyü, Şarkışla İlçesi, Sivas	02.07.2012
Kaynak Kişi 5	Mustafa Tavşanoğlu	Merkez, Kırşehir	08.05.2010
Kaynak Kişi 6	Mehmet Duran	Bahçecik Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	17.02.2009
Kaynak Kişi 7	Mustafa Yiğit	Medetsiz Köyü, Mucur İlçesi, Kırşehir	09.03.2010
Kaynak Kişi 8	Adem Kaçar	Çamlıca Köyü, Bahşılı İlçesi, Kırıkkale	12.05.2010
Kaynak Kişi 9	İsmail Ülger	Merkez, Kayseri	07.04.2009
Kaynak Kişi 10	Mustafa Arık	Sarız İlçesi, Kayseri	26.06.2009
Kaynak Kişi 11	Mehmet Toprakçı	Yazı Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	17.06.2010
Kaynak Kişi 12	Şahin Koç	Gazi Köy, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	19.06.2009
Kaynak Kişi 13	Hacı Mehmet Öztürk,	Gazi Köy, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	19.06.2009
Kaynak Kişi 14	Muzaffer Önder	Merkez, Sivas	13.04.2012
Kaynak Kişi 15	Ali Dumlu	Merkez, Sivas	14.04.2012
Kaynak Kişi 16	İsmail Baş	Günören Köyü, Sivas	20.04.2012
Kaynak Kişi 17	Duran Koç	Günören Köyü, Sivas	20.04.2012
Kaynak Kişi 18	Ali Çelik	Merkez, Çankırı	12.06.2010
Kaynak Kişi 19	Agah Özdemir	Merkez, Kırşehir	06.03.2010
Kaynak Kişi 20	Fatih Erdal	Merkez, Kırıkkale	08.05.2010
Kaynak Kişi 21	Oktay İçöz	Çekerek İlçesi, Yozgat	18.03.2009
Kaynak Kişi 22	Adem Sayar	Fakıbeyli Köyü, Yozgat	28.02.2009
Kaynak Kişi 23	İzzet Kılıç	Toprakpınar Köyü, Sarıkaya İlçesi, Yozgat	28.03.2009
Kaynak Kişi 24	Hadip Baskın	Irmak Köyü, Yahşihan İlçesi, Kırıkkale	20.05.2010
Kaynak Kişi 25	Mehmet Ali Yiğit	Kurtlapa Beldesi, Merkez, Sivas	21.04.2012
Kaynak Kişi 26	Ali Erbaş	Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2014
Kaynak Kişi 27	Ali Yener	Kurtlapa Beldesi, Merkez, Sivas	21.04.2012
Kaynak Kişi 28	Galip Doymuş	Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 29	Erdoğan Durak	Pirahmet Kasabası, Bünyan İlçesi, Kayseri	12.04.2009
Kaynak Kişi 30	Rasim Özkan	Değirmentaş Köyü, Sarız İlçesi, Kayseri	27.06.2009
Kaynak Kişi 31	İsmail Öztürk	Bahşılı İlçesi, Kırıkkale	12.05.2010
Kaynak Kişi 32	Ahmet Akdağ	Pazarcık Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	23.02.2009
Kaynak Kişi 33	Sefer Çirkin	Kale Beldesi, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 34	Sezai Çetinkaya	Kamber Köyü, Talas İlçesi, Kayseri	02.05.2009
Kaynak Kişi 35	Ali Karpınar	Kürkçüyurt Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 36	Erkan Kocamaz	Ceritmüminli Köyü, Keskin İlçesi, Kırıkkale	15.05.2010
Kaynak Kişi 37	Hamdi Yönter	Ceritmüminli Köyü, Keskin İlçesi, Kırıkkale	15.05.2010
Kaynak Kişi 38	İsmail Gümüş	Ceritmüminli Köyü, Keskin İlçesi, Kırıkkale	15.05.2010
Kaynak Kişi 39	Hüseyin Tatlı	Bulgurlu Köyü, Akdağmadeni İlçesi Yozgat	17.02.2009
Kaynak Kişi 40	Hüseyin Aydın	Bulgurlu Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	17.02.2009
Kaynak Kişi 41	Mahmut Kılıç	Ulaş İlçesi, Sivas	09.07.2012
Kaynak Kişi 42	Yaşar Ünal	Paşaköy Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012

Kaynak Kişi Numarası	Adı Soyadı	Yaşadığı Yer	Görüşme Tarihi
Kaynak Kişi 43	Ali Çağrı	Taşlıhöyük Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 44	Orhan Karakaş	Gemerek İlçesi, Sivas	30.04.2012
Kaynak Kişi 45	Kadir Sungur	Ovacık Köyü, Yapraklı İlçesi, Çankırı	16.06.2010
Kaynak Kişi 46	Mustafa Yararlı	Ovacık Köyü, Yapraklı İlçesi, Çankırı	16.06.2010
Kaynak Kişi 47	Ahmet Yetişmiş	Karakaya Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	11.04.2009
Kaynak Kişi 48	Hasan Keklik	Burhaniye Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	10.04.2009
Kaynak Kişi 49	Duran Öztürk	Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010
Kaynak Kişi 50	Hilmi Çelen	Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010
Kaynak Kişi 51	Hasan Çetinkaya	Hacılar Kasabası, Kırıkkale	09.05.2010
Kaynak Kişi 52	Mustafa Ördek	Eldivan İlçesi, Çankırı	13.06.2010
Kaynak Kişi 53	Dursun Ertaş	Burhan Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	24.09.2012
Kaynak Kişi 54	Bahri Eker	Ortaköy Köyü, Akıncılar İlçesi, Sivas	09.04.2012
Kaynak Kişi 55	Kamil Işık	Ortaköy Köyü, Akıncılar İlçesi, Sivas	09.04.2012
Kaynak Kişi 56	Kenan Çarboğa	Seydinali Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	01.05.2012
Kaynak Kişi 57	Salih Kaya	Kayapınar Köyü, Şarkışla İlçesi, Sivas	02.07.2012
Kaynak Kişi 58	Faruk Aburşu	Merkez, Sivas	14.04.2012
Kaynak Kişi 59	Ömer Şenel	Eskiçubuk Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	01.05.2012
Kaynak Kişi 60	Bilal Keskin	Taşlıhöyük Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 61	H.Mahmut Atalay	Kürkçüyurt Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 62	Tuncay Durmuş	Eskiçubuk Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	01.05.2012
Kaynak Kişi 63	Ali Dişli	Çayınli Köyü, Tomarza İlçesi, Kayseri	03.05.2009
Kaynak Kişi 64	Kadir Sönmez	Değirmentaş Köyü, Sarız İlçesi, Kayseri	27.06.2009
Kaynak Kişi 65	Yılmaz Kaya	Karaova Köyü, Akpınar İlçesi, Kırşehir	13.03.2010
Kaynak Kişi 66	Hüseyin Göztepe	Delice İlçesi, Kırıkkale	18.05.2010
Kaynak Kişi 67	Fidan Karataş	Delice İlçesi, Kırıkkale	18.05.2010
Kaynak Kişi 68	Servet Akyürek	Yukarı Çulhalı Köyü, Akdağmadeni, Yozgat	23.02.2009
Kaynak Kişi 69	A.Osman Taşkıran	Yukarı Çulhalı Köyü, Akdağmadeni, Yozgat	23.02.2009
Kaynak Kişi 70	Mehmet Acar	Ortaköy Köyü, Akıncılar İlçesi, Sivas	09.04.2012
Kaynak Kişi 71	Metin Subaşı	Kürkçüyurt Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 72	Baki Akkaya	Özen Köyü, Hafik İlçesi, Sivas	21.05.2012
Kaynak Kişi 73	Yalçın Taşkın	İmranlı İlçesi, Sivas	28.05.2012
Kaynak Kişi 74	Kazım Demir	Afşar Köyü, Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 75	Mehmet Demir	Afşar Köyü, Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 76	Aziz Danişment	Mutubey Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 77	Sedat Danişment	Mutubey Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 78	Bedri Eşki	Mutubey Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 79	Ali Çalışkan	Yukarıçulha Köyü, İmranlı İlçesi, Sivas	18.09.2012
Kaynak Kişi 80	Hayati Coşkun	Sultanhan Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	12.04.2009
Kaynak Kişi 81	Arif Varol	Sultanhan Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	12.04.2009
Kaynak Kişi 82	Mehmet Aydınol	Felahiye İlçesi, Kayseri	14.06.2009
Kaynak Kişi 83	İbrahim Gültekin	Özhalevik Köyü, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	20.06.2009
Kaynak Kişi 84	Saim Gültekin	Özhalevik Köyü, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	20.06.2009
Kaynak Kişi 85	Yunus Demir	Hacılar İlçesi, Kayseri	15.06.2009

Kaynak Kişi Numarası	Adı Soyadı	Yaşadığı Yer	Görüşme Tarihi
Kaynak Kişi 86	Mehmet Kızılışık	İncesu İlçesi, Kayseri	15.06.2009
Kaynak Kişi 87	Hüseyin Ataş	Sarız İlçesi, Kayseri	26.06.2009
Kaynak Kişi 88	Mustafa Ermiş	Sarız İlçesi, Kayseri	26.06.2009
Kaynak Kişi 89	Mustafa Yavuz	Kamber Köyü, Talas İlçesi, Kayseri	02.05.2009
Kaynak Kişi 90	Mehmet Ünlü	Köseli Köyü, Çiçekdağı İlçesi, Kırşehir	16.03.2010
Kaynak Kişi 91	Mustafa Sağlam	Köseli Köyü, Çiçekdağı İlçesi, Kırşehir	16.03.2010
Kaynak Kişi 92	Hamit Yüksel	Pınarkaya Köyü, Mucur İlçesi, Kırşehir	08.03.2010
Kaynak Kişi 93	Haşim Üzümlü	Bedesten Köyü, Kırıkkale	09.05.2010
Kaynak Kişi 94	İlyas Kuloğlu	Mutubey Köyü, Altınyayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 95	Kadir Ağca	Doğanşar İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 96	Necip Kepek	Tavşanlı Köyü, Hafik İlçesi, Sivas	22.05.2012
Kaynak Kişi 97	Mustafa Bişgin	Yaka Köyü, Yapraklı İlçesi	15.06.2010
Kaynak Kişi 98	Şerafettin Güneş	Satlar Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	18.06.2010
Kaynak Kişi 99	Abdullah Koç	Bakırlı Köyü, Şabanözü İlçesi, Çankırı	25.06.2010
Kaynak Kişi 100	Abdurrahim Doruk	Pirahmet Kasabası, Bünyan İlçesi, Kayseri	12.04.2009
Kaynak Kişi 101	Şahin Bilgili	Burhaniye Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	10.04.2009
Kaynak Kişi 102	Remzi Üzümlü	Bedesten Köyü, Kırıkkale	09.05.2010
Kaynak Kişi 103	Mehmet Atak	Özer Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	21.02.2009
Kaynak Kişi 104	İhsan Haydar	Yapraklı İlçesi, Çankırı	15.06.2010
Kaynak Kişi 105	Faruk Akpolat	Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	18.06.2009
Kaynak Kişi 106	İhsan Tunçbilek	Ömeruşağı Köyü, Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010
Kaynak Kişi 107	Celal Erbaş	Çadırlı H.B. Köyü, Kaman İlçesi, Kırşehir	12.03.2010
Kaynak Kişi 108	Salih İnan	Boztepe İlçesi, Kırşehir	10.03.2010
Kaynak Kişi 109	Hüseyin Ramazan	Gündoğmuş Köyü, Şabanözü İlçesi, Çankırı	25.06.2010
Kaynak Kişi 110	Hayri Çiçek	İkiçam Köyü, Korgun İlçesi, Çankırı	14.06.2010
Kaynak Kişi 111	Feramin Erciyes	Eldivan İlçesi, Çankırı	13.06.2010
Kaynak Kişi 112	Dursun Kara	Yaka Köyü, Yapraklı İlçesi, Çankırı	16.06.2010
Kaynak Kişi 113	Bayram Güneş	Çadırlı H.B. Köyü, Kaman İlçesi, Kırşehir	12.03.2010
Kaynak Kişi 114	Kenan Gül	Çadırlı H.B. Köyü, Kaman İlçesi, Kırşehir	12.03.2010
Kaynak Kişi 115	Seyfullah Erol	Merkez, Kırşehir	06.03.2010
Kaynak Kişi 116	Musa Yıldız	Karakeçeli İlçesi, Kırıkkale	13.05.2010
Kaynak Kişi 117	Ayhan Toprak	Acıpınar Köyü, Hafik İlçesi, Sivas	22.05.2012
Kaynak Kişi 118	İlhami Kaya	Akçalı Köyü, Eldivan İlçesi, Çankırı	13.06.2010
Kaynak Kişi 119	İsmail Taşlı	Aliözü Köyü, Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 120	Hasan Orhan	Aliözü Köyü, Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 121	Mustafa Karataş	Pirahmet Kasabası, Bünyan İlçesi, Kayseri	12.04.2009
Kaynak Kişi 122	İsmail İlbi	Hacılar İlçesi, Kayseri	15.06.2009
Kaynak Kişi 123	Veli Çok	Demircili Köyü, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	18.06.2009
Kaynak Kişi 124	Erdoğan Yıldız	Demircili Köyü, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	18.06.2009
Kaynak Kişi 125	M.Ali Arı	Demircili Köyü, Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	18.06.2009
Kaynak Kişi 126	Atilla Bozkurt	Ömürlü Köyü, Sarıoğlan İlçesi, Kayseri	25.06.2009
Kaynak Kişi 127	Ramazan Arslan	Ömürlü Köyü, Sarıoğlan İlçesi, Kayseri	25.06.2009
Kaynak Kişi 128	Muzaffer Sünger	Ömeruşağı Köyü, Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010

Kaynak Kişi Numarası	Adı Soyadı	Yaşadığı Yer	Görüşme Tarihi
Kaynak Kişi 129	Mehmet Çalışkan	Ömeruşağı Köyü, Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010
Kaynak Kişi 130	Hasan Güneş	Ömeruşağı Köyü, Akçakent İlçesi, Kırşehir	14.03.2010
Kaynak Kişi 131	Mustafa Kangal	Üçkuyu Köyü, Boztepe İlçesi, Kırşehir	10.03.2010
Kaynak Kişi 132	Arif Akdoğanözü	Aliözü Köyü, Çerkeş İlçesi, Çankırı	23.06.2010
Kaynak Kişi 133	Servet Haşmet	Doğanşar İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 134	Mehmet Kaya	Karaburun Köyü, Divriği İlçesi, Sivas	11.09.2012
Kaynak Kişi 135	Mustafa Özer	Yeniköy Köyü, Hafik İlçesi, Sivas	22.05.2012
Kaynak Kişi 136	Zeki Baran	Akpınar İlçesi, Kırşehir	13.03.2010
Kaynak Kişi 137	Önder Maraş	Akpınar İlçesi, Kırşehir	13.03.2010
Kaynak Kişi 138	Yakup Zengin	Boztepe İlçesi, Kırşehir	10.03.2010
Kaynak Kişi 139	Abdullah Keşçi	Kızılburun Köyü, Gürün İlçesi, Sivas	15.05.2012
Kaynak Kişi 140	İsmet Ünal	Kürkçüyurt Köyü, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 141	Selim Türkyılmaz	Yahşihan İlçesi, Kırıkkale	19.05.2010
Kaynak Kişi 142	Mehmet Demir	Yahşihan İlçesi, Kırıkkale	19.05.2010
Kaynak Kişi 143	Alper Aktaş	Merkez, Kayseri	07.04.2009
Kaynak Kişi 144	Hüseyin Güneş	Pınarbaşı İlçesi, Kayseri	18.06.2009
Kaynak Kişi 145	Mustafa Şimşek	Ayrınlık Köyü, Sarız İlçesi, Kayseri	26.06.2009
Kaynak Kişi 146	Nurten Şimşek	Ayrınlık Köyü, Sarız İlçesi, Kayseri	26.06.2009
Kaynak Kişi 147	Ömer Şahin	Koyunabdal Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	11.04.2009
Kaynak Kişi 148	Sami Ustaoglu	Akçaören Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	07.06.2010
Kaynak Kişi 149	Şakir Fakcioğlu	Akçaören Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	07.06.2010
Kaynak Kişi 150	Abdullah Satılmış	Akçaören Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	07.06.2010
Kaynak Kişi 151	Fatih Lale	Sorgun İlçesi, Yozgat	30.03.2009
Kaynak Kişi 152	Volkan Demirbilek	Sorgun İlçesi, Yozgat	30.03.2009
Kaynak Kişi 153	Abdullah Yilmazer	Yukarı Çulhalı Köyü, A.madeni İlçesi, Yozgat	23.02.2009
Kaynak Kişi 154	Osman Yüksel	Özvatan İlçesi, Kayseri	15.04.2009
Kaynak Kişi 155	Hüseyin Karaköçek	Divriği İlçesi, Sivas	23.04.2012
Kaynak Kişi 156	Hulusi Sevim	Sarıca Köyü, Gürün İlçesi, Sivas	15.05.2012
Kaynak Kişi 157	Ali Kaya	Sarıca Köyü, Gürün İlçesi, Sivas	15.05.2012
Kaynak Kişi 158	Dursun Arı	Merkez, Sivas	15.04.2012
Kaynak Kişi 159	Yusuf Ünver	Şabanözü İlçesi, Çankırı	25.06.2010
Kaynak Kişi 160	Faruk Yaşar	Yeşilhisar İlçesi, Kayseri	10.05.2009
Kaynak Kişi 161	Mehmet Yaman	Merkez, Kırşehir	06.03.2010
Kaynak Kişi 162	Cihan Aykaç	Özer Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	21.02.2009
Kaynak Kişi 163	Halit Kaplan	Mülayim Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	17.06.2010
Kaynak Kişi 164	Bayram Çetin	Köpürlü Köyü, Kurşunlu İlçesi, Çankırı	19.06.2010
Kaynak Kişi 165	Şahin Niyazioğlu	Köpürlü Köyü, Kurşunlu İlçesi, Çankırı	19.06.2010
Kaynak Kişi 166	Hasan Uzunlu	Yeşilyurt Köyü, Develi İlçesi, Kayseri	13.04.2009
Kaynak Kişi 167	Cuma Ünal	Yeşilyurt Köyü, Develi İlçesi, Kayseri	13.04.2009
Kaynak Kişi 168	Hacı Duman	Demirci Köyü, Çiçekdağı İlçesi, Kırşehir	16.03.2010
Kaynak Kişi 169	Aytekin Açık	Çayıralan İlçesi, Yozgat	17.03.2009
Kaynak Kişi 170	Suat Öztürk	Çayıralan İlçesi, Yozgat	17.03.2009
Kaynak Kişi 171	Bayram Ozan	Çayıralan İlçesi, Yozgat	17.03.2009

Kaynak Kişi Numarası	Adı Soyadı	Yaşadığı Yer	Görüşme Tarihi
Kaynak Kişi 172	Osman Demirbilek	Akbaş Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	15.02.2009
Kaynak Kişi 173	Ahmet Ulutürk	Dişli Köyü, Sorgun İlçesi, Yozgat	31.03.2009
Kaynak Kişi 174	Halil Nazlıoğlu	Dişli Köyü, Sorgun İlçesi, Yozgat	31.03.2009
Kaynak Kişi 175	Adem Duman	Yuvasaray Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	18.06.2010
Kaynak Kişi 176	Kenan Tiryaki	Yuvasaray Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	18.06.2010
Kaynak Kişi 177	Emin Arıcı	Mülayim Köyü, Ilgaz İlçesi, Çankırı	17.06.2010
Kaynak Kişi 178	Erol Say	Güzyurdu Köyü, Mucur İlçesi, Kırşehir	09.03.2010
Kaynak Kişi 179	Halit Karataş	Orta İlçesi, Çankırı	24.06.2010
Kaynak Kişi 180	Yavuz Karaboyun	Orta İlçesi, Çankırı	24.06.2010
Kaynak Kişi 181	İhsan Kaplanbaba	Bahçeici Köyü, Gürün İlçesi, Sivas	14.05.2012
Kaynak Kişi 182	Erdal Bulduk	Burhan Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	24.09.2012
Kaynak Kişi 183	Hüseyin Bahadır	Hasandede Kasabası, Kırıkkale	10.05.2010
Kaynak Kişi 184	Uğur Sarı	Gürün İlçesi, Sivas	14.05.2012
Kaynak Kişi 185	Halil Düz	Y.sarıkaya Beldesi, Sarıkaya İlçesi, Yozgat	29.03.2009
Kaynak Kişi 186	Gazi Aslankaya	Akbaş Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	15.02.2009
Kaynak Kişi 187	Fahri Türk	Konacı Köyü, Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	17.02.2009
Kaynak Kişi 188	Bekir Sünger	Deliilyas Beldesi, Altınayla İlçesi, Sivas	16.04.2012
Kaynak Kişi 189	İlyas Oğuz	Babalı Köyü, Sorgun İlçesi, Yozgat	30.03.2009
Kaynak Kişi 190	Ali Haydar Burgu	Divriği İlçesi, Sivas	23.04.2012
Kaynak Kişi 191	Yusuf Kurt	Kale Beldesi, Altınayla İlçesi, Sivas	17.04.2012
Kaynak Kişi 192	Recep Kama	Merkez, Sivas	21.04.2012
Kaynak Kişi 193	İsmail Gölebatmaz	Merkez, Sivas	21.04.2012
Kaynak Kişi 194	Kemal Karakaya	Merkez, Kırıkkale	08.05.2010
Kaynak Kişi 195	Mehmet Kale	Tahtkement Köyü, Merkez, Sivas	20.04.2012
Kaynak Kişi 196	Ahmet Palabıçak	Karakaya Köyü, Bünyan İlçesi, Kayseri	11.04.2009
Kaynak Kişi 197	Yaşar Kaplan	Üçkuyu Köyü, Boztepe İlçesi, Kırşehir	10.03.2010
Kaynak Kişi 198	Yalçın Ceyhan	Ulaş Köyü, Kırıkkale	11.05.2010
Kaynak Kişi 199	Abdullah Seyhan	Ulaş Köyü, Kırıkkale	11.05.2010
Kaynak Kişi 200	Ali Yiğiter	Kayakışla Köyü, Sorgun İlçesi, Yozgat	31.03.2009
Kaynak Kişi 201	Hüseyin Özer	Kayakışla Köyü, Sorgun İlçesi, Yozgat	31.03.2009
Kaynak Kişi 202	Kadir İlkaya	Merkez, Kayseri	07.04.2009
Kaynak Kişi 203	Sezai Özkan	Çörümşek Kasabası, Kayseri	08.04.2009
Kaynak Kişi 204	İhsan Sarıdağ	Burhan Köyü, Gemerek İlçesi, Sivas	24.09.2012
Kaynak Kişi 205	Şeref Ulu	Cankurtaran Köyü, Keskin İlçesi, Kırıkkale	15.05.2010
Kaynak Kişi 206	Şaban Aktaş	Merkez, Çankırı	12.06.2010
Kaynak Kişi 207	Hüseyin Gül	Kızılırmak İlçesi, Çankırı	27.06.2010
Kaynak Kişi 208	Faruk Başer	Delice İlçesi, Kırıkkale	18.05.2010
Kaynak Kişi 209	Duran Akar	Güzyurdu Köyü, Mucur İlçesi, Kırşehir	09.03.2010
Kaynak Kişi 210	Abdullah Türk	Akdağmadeni İlçesi, Yozgat	15.02.2009
Kaynak Kişi 211	İsmail Yıldırım	Avcı Köyü, Mucur İlçesi, Kırşehir	09.03.2010